

MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ VE İLETİŞİM ARAÇLARI

Saniye VATANDAŞ¹

Öz

Mahremiyet, bireyin diğer bireyler ve toplum kesimleri açısından özel olma durumuyla ilgilidir. Topluma ve zamana göre değişikliklere uğramakla birlikte bireyin vücudu, evi, kişisel bazı bilgi, hatıra, duygu, düşünce ve inançları en yaygın/temel mahrem konular olarak anlam kazanmaktadır. Fakat mahremiyet anlayışı ve uygulamaları değişkendir; toplumlara ve zamana göre değişim gösterir. Günümüz dünyasında özellikle bilim ve teknolojiye gerçekleşen ilerlemeler ise mahremiyet algısını önemli düzeyde etkileyip, değiştirmiştir. Kitle iletişim araçları ise değişimin temel faktörü olup, değiştirici etkisi açısından televizyon ve internetin yeri çok ayrıcalıklıdır. İletişim teknik ve tarzında ulaşılan son aşamayı temsil eden sosyal medya aracılığıyla mahremiyet tutum ve davranışları radikal düzeyde değişme uğramıştır. Sosyal medya mecraları üzerinden mahremiyetin gerektirdiği “gizlilik” hızla yok olurken, “alenilik” genel eğilim haline gelmektedir. Bu inceleme, mahremiyetin anlam alanı ve değişim süreci ile ilgilidir. İnternet teknolojisine bağlı olarak sosyal medya mecralarının mahremiyet anlayış ve uygulamalarından ne tür değişikliklere yol açtığı incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: mahremiyet, kitle iletişim araçları, sosyal medya

TRANSFORMATION OF PRIVATE LIFE AND COMMUNICATION TOOLS

Abstract

Privacy is about the individual's state of being private for other individuals and in terms of community. Although it changes according to society and time, the individual's body, home, some personal information, memories, emotions, thoughts and beliefs gain meaning as the most common/basic private subjects. The advances in science and technology in today's world have significantly affected and changed the perception of privacy. Mass media is the main factor of change. Especially television and the internet are very privileged in terms of changing effects. While “confidentiality” required by privacy on social media channels rapidly disappears, “to be seen by everyone” is becoming a general trend. This study is about the meaning of

¹ Dr. Öğretim Görevlisi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO, saniyevatandas@isparta.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3646-9332

privacy and the process of change. Depending on internet technology, it has been investigated what kind of changes social media channels cause in privacy and practices.

Keywords: privacy, mass media, social media

Giriş

Müslüman toplumlarda “mahremiyet”, Batı toplumlarında ise; örneğin İngilizcede “private”, Fransızcada “privé” olarak isimlendirilen ve günümüz sosyal bilimlerinde “özel alan/özel hayat” anlamına gelen sözcük, bireyi merkeze alan tutumların ve davranışların türünü konu edinmektedir. Burada tercih edilecek olan ismiyle mahremiyet, tüm diğer bireylerle ve toplum kesimleriyle ilişkilerinde bireyin başkalarının gözünde ve fiziksel yakınlığında anlam kazanan özel konumunu ifade etmektedir. Mahremiyetin anlam temelinde “gizli” olma durumu vardır. Dolayısıyla mahremiyet başkalarıyla ilişkilerde şekillenen “gizli” ve “açık” olma durumunun sınırlarını belirlemektedir. Birey, kültürel olarak hazır bulup benimsediği iç içe girmiş farklı düzeydeki gizlilik halkaları üzerinden kendisine yönelik hangi tutum ve davranışları uygun bulup bulmadığını, hangilerinin kimler tarafından gerçekleşmesi durumunda uygun bulacağını veya uygun bulmayacağını belirleyen mahremiyet anlayışı, bireyler arası ilişkilerin temel ölçütlerinden birisini teşkil etmektedir.

Müslüman toplumlarda daha çok “görmek/görünmek” ile ilgili olan ve büyük oranda dini/ahlaki referansa sahip olan mahremiyet, Batı toplumlarında ise daha çok “dokunmak/dokunulmak” ile ilgili olup, büyük oranda siyasi/toplumsal referanslara sahiptir. Bundan da anlaşıldığı üzere bireyin başkalarına “gizli/uzak” olması gereken özellikleri kültürlere/toplumlara göre farklılaşmaktadır. Yatay boyuttaki bu farklılaşmanın yanı sıra bir de dikey boyutta bir farklılaşmadan bahsedilebilir. Söz konusu dikey farklılaşma zaman ile ilgilidir; yani, bir kültürdeki/toplumdaki mahremiyet algısının zaman içerisinde geçirdiği değişim sürecini ifade etmektedir.

Mahremiyet anlayış ve uygulamaları toplumlar arasında farklılaşabildiği gibi, zaman içinde de değişip, farklılaşabilmektedir. Siyasal, ekonomik, kültürel koşullarda gerçekleşen değişimler, bilim ve teknolojide yaşanan gelişmeler mahremiyet anlayışını doğrudan etkileyebilmektedir. Son yüz yıl dikkate alındığında kitle iletişim araçlarında gerçekleşen gelişmeler ve bunlar içerisinde de özellikle televizyon ve internet teknolojilerinin yaygın kullanımı mahremiyet anlayışını ciddi düzeyde etkileyip, değiştirmiştir. Günümüzde mahremiyetin korunması temel bir ilke olarak kabul edilmekte, fakat bunun yanı sıra “kamu yararını” sağlamak ve “güvenliği korumak” amacıyla mahremiyet alanı sürekli ihlâl

edilebilmektedir. Kamusal her alanı gözetleyen kameralar, dinlenen telefonlar, kamusal iradeyi temsil edenler tarafından kolaylıkla incelenebilen hesap ekstreleri, panaptikonun işleyiş mantığında geçerli olan “izlenmiyor olsa bile izleniyor hissetme” duygusunu güçlü tutan internet ortamındaki faaliyetler, ulusal güvenlik gereği her bir bireyin bilgilerinin resmî kurumların kayıtlarında tutulması... mahremiyetin sınırlarını aşındıran durumlar olarak işlev görmektedir. Ayrıca, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler; telefon, internet gibi iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması; sosyal ve kültürel alanlardaki değişmelere bağlı olarak iş ve aile yapısında görülen değişiklikler; kamu yararını sağlamak üzere gözetleme tekniklerinin meşru kabul edilmeye başlanması... tüm bunlar kişilerin mahremiyet alanlarına yönelik müdahaleleri gün geçtikçe yaygınlaştırıyor ve yoğunlaştırıyor. Sosyal medya ise değişimin bugün itibarıyla en önemli ve tüm diğerlerinden farklı işleyen mantığa sahip aracını oluşturmaktadır. Bireyler sosyal medya aracılığıyla ve tamamen kendi istekleriyle tüm “gizli” özelliklerini alenileştirip herkese açık hale getirmektedirler. Genel eğilim olarak ifade etmek gerekirse; “gizliliğin” temel değer olduğu geleneksel anlayışın yerini “alenileştirmenin”, “teşhir etmenin” itibar görmeye yol açtığı veya açıyor zannedildiği bir yaşam tarzına ve ilişki biçimine geçilmektedir.

Mahremiyet veya Özel Alan

Mahremiyetin temelini oluşturan “mahrem”, Arapça “haram” sözcüğünden türetilmiştir. “Haram” sözcüğü, en genel anlamıyla “yasaklanan şeyler, dini ve ahlâkî hükümlere aykırı olan şeyler, dokunulması ve içine girilmesi yasaklanan yer” (Çağbayır, 2007, s. 1871) anlamlarına gelmektedir. “Mahremiyetin anlamı, kök anlamından bağımsız olmamakla birlikte, Türkçede kısmen özel bir anlama da sahiptir. Mahremiyet, Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde “gizlilik” (Mahremiyet, 2008) anlamı ile karşılanmıştır. Kubbealtı’nın sözlüğünde ise “Mahrem olma durumu, bir kimsenin gizli özelliği” (Mahremiyet, 2005) anlamları ifade edilmiştir. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*’ta ise “mahrem” kelimesinin anlamı olarak diğer sözlüklerde verilen anlamlar tekrarlanmış ve “gizli olan, herkese söylenmeyen”, “herkesçe bilinmemesi icab eden” denilmiştir. Ancak diğer sözlüklere ortak olan bu temel anlamların yanı sıra, biraz daha özel bir anlam da ilave olarak ifade edilmiş; “şeriatın yasak ettiği şey” (Devellioğlu, 1982, s. 680). Tüm bunlar bağlamında olmak üzere *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*’te mahreme verilen anlamlar şu şekilde toplanmıştır: “Şeriatın yasak ettiği. Evlenmeyi şeriatın yasak ettiği, nikâh düşmeyen. Yakın akrabadan olduğu için kadınların kendisinden kaçmadığı. Biriyle içli dışlı, her türlü işlerini bilen. Gizli, herkese söylenmez; herkesçe bilinmemesi gereken” (Özon, 1971, s. 440).

“Haram” ve bundan türetilmiş olan “Mahremiyet” İslâm kültüründe yaygın kullanım alanı bulmuş sözcüklerden ikisidir. Her ikisinin de referansı Kur’an’dır. Bu bağlamda “mahrem olanı araştırmayı” yasaklayan ayet önemli örneklerinden birisidir. Söz konusu ayette “Birbirinizin gizli hâllerini araştırmayın” (Kur’an-ı Kerim, 49/12) denilerek, mahremiyeti korumayı amaçlayan bir ilahi emir dile getirilmiştir. “Kendi evlerinizden başka evlere (ve odalara) girerken izin almadan ve selam vermeden girmeyin” (Kur’an-ı Kerim, 24/27) ayeti de konuyla ilgili olup, bu ayette bireysel “özel hayatın/durumun/mekânın” korunması ile ilgili bir emir ifade edilmiştir. Buna göre, bireyin/ailenin yaşadığı ev, herkesin rahatça içerisine girebileceği bir yer değildir; yani mahremdir. Aynen “Allah’ın evi” kabul edilen Kâbe gibi; Kâbe, İslâm terminolojisinde “Mescid-i Haram” olarak isimlendirilmiştir. Yani “mahremiyete sahip ev” anlamına gelmektedir. Zira inanç ve ilke olarak o özeldir ve diğer herhangi bir yapıya yönelik tutum ve tavırlar ona karşı sergilenemez; zira onun özel bir statüsü vardır. Bu sebeptendir ki Kâbe’ye herhangi bir yere gidilir/girilir gibi gidilemez/girilemez; kural ve kaideleri vardır. “Sahibi” bu kuralları belirlemiştir. Bir hanenin mensuplarının (hane halkının) birbirine karşı ilişkilerinde mahremiyetten kaynaklanan kurallara uyulması gerektiğini dile getiren ayette ise, günün belli kısımlarında (öğle veya gece yatışı sırasında) istirahat hâlindeyken hane halkından birisi bile olsa (anne, baba, abla, ağabey...fark etmez) hiç kimsenin o kişinin istirahat hâlindeki mekâna/odaya iziniz girmemesi gerektiği açıkça belirtilmiştir (Kur’an-ı Kerim, 24/58). Bu ayet, çekirdek ailenin üyeleri dahi olsalar her bireyin özel (mahrem) bir alana sahip olduğunu ve bunun ise daha çok vücutları ile ilgili olduğunu ifade etmektedir. Yani hiç kimse (anne-babası veya kardeşi bile olsa) bir diğerinin vücudunun her kısmını “görme” söz konusu olamaz. Bireyin vücudunun bazı kısımları en yakını için bile görme açısından mahremdir; özeldir, yasaktır.

Bunlardan da anlaşıldığı üzere, Arapça kökenli bir kelime olan mahremiyetin anlam alanını temelde Kur’an belirlemiştir. Kur’an’daki bu anlam boyutları Türkçeye aynen geçmiştir. Fakat mahremiyet sözcüğü Türkçe içerisinde, parçası olduğu kültürün gereğine uygun olarak, diğer Müslüman toplumlardakine göre daha özel anlamlar da kazanmıştır. Yani Türklerin, İranlıların veya Mısırlıların mahremiyet algıları arasında bazı farklar vardır. Çünkü bu toplumların kültürleri arasında farklar vardır. Elbette ki bu üç toplumun da temel referanslarından birisi İslâm’dır, fakat İslâm’ın anlaşılması ve uygulanması kültürel etkilerden bağımsız değildir. Şunu genel bir ilke olarak ifade etmek gerekirse; mahremiyet anlayışı ve gerekleri kültürden kültüre dolayısıyla toplumdan topluma ve zamandan zamana farklılık göstermekte; daha doğrusu göstermesi beklenmektedir. Hatta aynı toplum içerisinde dahi mahremiyetin anlamı konusunda farklılıklar tespit edilebilmektedir; çünkü alt kültür ile genel

kültür arasında farklılıklar vardır. Ayrıca sosyo-ekonomik şartların oluşturduğu ayrılmalar (sosyal tabakalar) mahremiyet algısında farklılaşmalara yol açabilmektedir. Zira sosyo-ekonomik imkânlar yaşama tarzlarını etkilemekte, yaşama tarzları ise mahremiyet algısını etkileyebilmektedir.

Konuya ilişkin yapılmış akademik çalışmalar (özellikle yüksek lisans ve doktora tezleri) başta olmak üzere mahremiyetin konu edinildiği kitap ve makalelerde Latince *privatus*'dan türetilmiş “privat” (özel) ve türevlerinin Türkçede “özel alan/özel hayat” biçimine dönüştürülerek kullanıldığı görülmektedir. Latince “privatus”tan türetilmiş “privat” İngilizcede “private” ve Fransızcada “privé” şekline bürünmüş olup, hepsi aynı anlamdadır. Bu anlam ise, en yalın biçimiyle “kamusal olmayan” demektir. Yani “privat” olmak, devlet aygıtının egemenlik/etki alanı dışında olmak anlamındadır. Buna göre, bir yanda devletin bina ve kurumları öbür yanda ise bireylerin evleri vardır. Bir yanda resmi bürokrasi, öte yanda şahısların kendi işleri ve işlerini yürütme tarzları vardır. Yine buna göre devlet kamusal yarar için, bireyler ise kendi özel yararları için çalışırlar (Habermas, 2005, s. 70, 71). Bu kısa açıklamadan bile “mahrem” ile “özel alanın” anlamlarının tam örtüşmediği kolaylıkla anlaşılmaktadır. Müslüman toplumlarında Batı toplumlarındaki anlamıyla “özel alan”ı, Batı toplumlarında ise Müslüman toplumlarındaki anlamıyla “mahremiyet”i birebir karşılayacak sözcük bulunmamaktadır. Bunun nedeni inanç, kültür ve zihniyet farklılığıdır. Fakat buna rağmen bu iki sözcüğün birbirine eş anlamlı olarak kullanıldığına tanık olunmaktadır. Esasen “mahrem” olan ile “özel” olanın kesiştiği küçük bir anlam alanı bulunmakla birlikte, birbirlerinden farklı anlam ve boyutları da vardır. Fakat bu farklılık bu makalenin konu sınırını aşmaktadır; bu nedenle söz konusu farklılık konu edinilmeyecektir. Tüm bunları takiben kısaca da olsa ifade etmek gerekirse; “mahrem” dini/kültürel bir anlama sahiptir; aşkın/metafizik bir referansı vardır. Dolayısıyla “mahrem” olanda dini bir renk/içerik vardır. Mahrem öncelikle bireyin anlayış ve kabulüyle ilgilidir. Bireyin içselleştirdiği ve kişiliğinin parçası hâline gelmiş olan bir durumdur. “Özel/özel alan” ise devlete atıfla ve devlet karşısında oluşturulmuş, daha çok da toplumsal/siyasi bağlama sahip bir sözcüktür. “Özel alan/özel hayat” Batı toplumlarının tarihsel ve kültürel şartlarının ürünüdür; Elbette ki doğu/İslâm toplumlarında da özel alanı; özel hayat alanının çağrıştıran yapılardan bahsedilebilir ama “özel alanı/özel hayatı” inşa eden Batı toplumlarının kendi özel toplumsal ve tarihsel şartlarıdır.

Mahremiyetin Bireysel Temelleri

“Mahremiyet” ile “özel alan” arasındaki anlam farklılıkları bir yana, ortak anlam alanlarını mahremiyet sözcüğü üzerinden ifade etmek gerekirse; konu ile ilgili olarak öncelikle şunu dile getirmek mümkündür; mahremiyetin bireysel ve doğal bir temeli vardır. İnsan, doğası gereği başkalarıyla paylaşmak istemediği/istemeyeceği alanlara sahiptir. Bu alanların paylaşımı konusundaki karar verme hakkı insanın kendi elindedir ve genel bir ilke olarak öyle olması gerektiği kabul edilmiştir (Yılmaz, 2011, s. 129). Konuyu detaylı bir akademik araştırmanın konusu yapmış Berkup’ın tespitiyle ifade etmek gerekirse; bireyin sadece istediği bireyleri içerisine aldığı, istenmeyen kişilerin ise orada bulunmasından rahatsız olduğu, en doğal, en kendi hâlini yaşayabildiği mahrem alan, bireyin kendi başına kalabildiği, ailesi ve yakınlarıyla birlikte olduğu ve kamusal alandaki gibi geniş bir kitleyi düşünmeksizin özgürce yaşayabildiği bir alandır (Berkup, 2015, s. 21).

Mahremiyetin işleyişinde iki temel ilke geçerlidir: “bağımsızlık” ve “gizlilik”. “Bağımsızlık” kişinin kendi tercihlerini özgürce yapabilmesini tanımlamaktadır. “Gizlilik” ise bireyin, diğer kişilerin ilgi ve merak alanı dışında kalabilmesini, dış müdahalelere karşı mahremiyetini koruyabilmesini ifade etmektedir. Bu sayede bireyler başkalarının bakışlarından uzakta, kendi tercihleri çerçevesinde özel bir alan oluşturabilme imkânı elde edebilmektedirler. Kültüre ve zamana göre değişikliklere uğramakla birlikte bireyin vücudu, evi, bazı bilgi ve hatıraları en yaygın/temel mahrem alanlar olarak anlam kazanmaktadır. Vücudun ise mahrem olanların merkezinde yer aldığı rahatlıkla söylenebilir. Ancak vücudun kısımları konusunda kültürlere göre farklılık olabildiği gibi, mahremiyeti bozan şeyin ne olduğu konusunda da kültürlere göre önemli farklılıklar tespit edilebilmektedir. Örneğin Batı kültüründe mahremiyet genel anlamda insan bedeninin kamusal alandaki dokunulmazlığını ifade ederken, Müslüman toplumlarında ise görünmemesini, diğer bireylerin bakışlarından sakınmayı ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle Batı’da mahremiyet “dokunulmazlık” ile özdeşleştirilen bir şey iken, Doğu’da (özellikle Müslüman toplumlarında) ise “görünmezlik” boyutuyla anlam kazanmaktadır (Karagülle, 2015, s. 8). Batı kültüründe mahremiyetin sınırı insanın yakın çevresinden başlarken, Doğu kültüründe bu sınır uzaktan başlamaktadır (Yavuz, 2003, s. 29).

Mahremiyetin bireysel temelinde doğuştan gelen “utanma” duygusu vardır. Her insan “utanma” duygusuna sahip olarak doğar; üyesi olduğu toplum ve kültürü tarafından bu duygu ya geliştirilip büyütülür ya da azaltılıp zayıflatılır. Utanma duygusunun nasıl işlediğini anlamak için “çıplaklık” anlayışı önemli bir örnektir. Genel olarak “çıplaklık” ve

“mahremiyet” arasındaki bir ilişki vardır. Zira kadim gelenekler açısından mahremiyet “örtünmeyi” gerektirmektedir. Konuyu detaylı bir şekilde incelemiş olan Hans Peter Duerr’e göre “kendi çıplaklığından utanmak, insanın özünde vardır” ve “beden utancı” tüm insan topluluklarında kaçınılmazdır. Aynı zamanda utanç duygusu, etnik ve coğrafi ayırım tanımamaktadır (Duerr, 1999, s. 13). Duerr, konu bağlamında Elias’ın görüşlerine de değinmiş ve Elias’ın mahremiyetin alanlarını fiziksel duvarlarla çizdiğini dile getirmiştir. Ancak ona göre gizli bir uzlaşmayla kurulmuş “hayali” ve “ruhsal” duvarlar da vardır. Denetleyen, gözetleyen bakışların yasak olması, hayali duvarların kurulmasını sağlamaktadır. “Gizli” işleri görmek için çeşitli çözümler bulunmaktadır (Duerr, 1999, s. 149).

Doğuştan olduğu bilinen “utanma” duygusunun “çıplaklık” ile ilişkisi üzerinden mahremiyetin sadece fizyolojik beden ile ilgili olduğu algısının oluşması kuvvetle muhtemeldir. Ancak “utanma” ve “çıplaklık” durumunun “bedenle” olan ilişkisinin yanı sıra insanın duygu ve hatıralarıyla da ilgisi vardır. İnsan sadece bedeninin “çıplaklığından” utanmaz, aynı zamanda kendisine sakladığı ve başkaları tarafından hiçbir şekilde bilinmesini istemediği duygularının ve hatıralarının başkaları tarafından bilinir hâle gelmesinden de utanır. Çünkü bu da duygusal bir “çıplaklık” hâlidir. Bu sebeple her birey başkaları tarafından bilinmesini istemediği duygu ve hatıralarının “çıplak” hâle gelmesini istemediği için üstünü titiz bir şekilde “örter”. Bundan dolayı, hukuk kurumu, toplumların kültürlerinden kaynaklanan farklılıklara rağmen, tüm mahremiyetleri titiz bir şekilde koruma altına almıştır. Bu kapsamda olmak üzere hukuk öğretisinde yer alan ve kişinin başlıca yaşam alanlarını ifade eden ölçütler önemlidir. Bunlar, “ortak yaşam çevresi”, “özel yaşam alanı” ve “gizli yaşam alanı” ölçütleridir. Ortak yaşam çevresi, kişinin herkese açık olan yaşam görünümünü ifade etmektedir. Özel yaşam alanı, kişinin çok yakınları tarafından bilinen alan iken; gizli yaşam alanı ise “kişinin sadece kendisi için saklı tuttuğu ve başkalarının bilgisinden uzak kalmasını istediği yaşam görünümünü” (Özsunay, 1974, s. 91) ifade etmektedir.

Mahremiyetin önemli alanlarından birisi de cinselliktir. Cinsellik aynı zamanda doğuştan olan “utanma” duygusu ile iç içedir. İnsan, bilim tarafından güdü/dürtü olarak tanımlanan ve biyolojik, psikolojik, sosyal hayatını şekillendiren bazı temel özelliklerle doğmaktadır. Cinsellik insanın temel güdülerinden birisidir. Konuyu detaylı şekilde incelemiş bulunan Vatandaş’ın tespit ve görüşlerini dikkate alarak ifade etmek gerekirse (Vatandaş, 2019, s. 67-106); güdüler organizmayı belirli bir amaca yönelik uyarıp, faaliyete geçirirler. Cinsellik her ne kadar fizyolojik temelli bir güdü ise de birçok bakımdan diğer fizyolojik güdülerden ayrılır. Her güdünün kendisine ait bazı özellikleri vardır. Cinselliği farklılaştıran

özellikler arasında, açığa çıkışı ile fizyolojik gelişme arasındaki ilişki de önemlidir. Cinsellik potansiyel açıdan doğuştan olmakla birlikte, fizyolojik yapı üzerindeki etkisini fizyolojik hayatın belirli bir aşamasından sonra hissettirmekte ve etkisini hissettirmeye başladığı andan itibaren de bir başka kişiye yönelişe yol açmaktadır. Bu yönüyle de diğer tüm fizyolojik güdülerden oldukça önemli ve farklı bir nitelik kazanmaktadır. Söz konusu özellik, onun başkasına yönelişe sevk etmesine bağlı olarak kişiye sorumluluk duygusu yüklemesiyle alakalıdır. Birlikte yemek yiyen, su içen veya uyuyan iki kişi birbirlerine karşı sorumluluk duygusu geliştirmezler. Fakat cinsel ilişkide bulunan bireyler birbirlerine karşı oldukça derinlikli ve sürekli olma eğilimi taşıyan bir sorumluluk duygusuna sahip olurlar. Bu da hem bireylerin kimlik ve kişiliklerinin inşasında ve hem de toplumun sürekliliğinde muadili olmayan aile kurumunun oluşumuna katkı sağlayan en önemli özelliklerden birisi olarak anlam kazanmaktadır. Elbette ki aile kurumunun oluşumunda madden ve manen kendini güvenlikte hissetme, sevme-sevilme, sosyal ilişkiler geliştirme gibi daha birçok faktörün belirleyici etkisi vardır. Fakat cinsellik güdüsü aile kurumunun oluşumuna katkı bakımında diğerleriyle baskınlık yarışına girebilecek düzeyde önemli bir güdüdür.

Cinselliğin, “bir başkasına sorumluluk hissetme ve bağlanma” duygusunu oluşturup güçlendirmesi ile aile kurumunun temel özelliklerinden birisi olan biyolojik işlev örtüşmektedir. Böyle olunca da cinsellik bireysel temelde oluşan ve aile üzerinden toplumsal düzlemde gelişip toplumsallığı birçok bakımdan etkileyen son derece önemli bir güdü olarak anlam ve değer kazanmaktadır. Cinsellik, bireysel yönüyle kontrol kabul etmez yoğunlukta fizyolojik/bireysel bir istek olarak varlığını hissettirirken, toplumsal yönüyle de toplumsallığın inşasına ve sürekliliğine imkân sağlamaktadır. Kontrol edilmemesi durumunda toplumsallığı tehdit edici yönü baskın hâle geldiği için de toplum tarafından kontrol altına alınmaktadır. İçinde yaşadığımız son birkaç on yılı bazı bakımlardan istisna ederek söylemek gerekirse, insanlık tarihi boyunca cinselliği kontrol altına almamış toplum örneği yoktur. İnsan bireyinin ve toplumunun nitelik açısından sağlıklı bir şekilde sürekliliğine katkısı sebebiyle her toplum cinselliği düzenleyen tedbirlere ve kurallara sahip olmuştur. Dolayısıyla cinsellik, her zaman dinlerin, kültürlerin, ahlâk sistemlerinin ve hukukun ilgi alanlarından ve temel konularından birisi olmuştur. Konuya ilişkin önemli bir çalışmanın sahibi olan Gerald R. Leslie ve Sheila K. Korman’ın cinsel hayatın her toplumda düzenlenmiş olmasına ilişkin evrensel bir gerçeği dile getirmeleri önemlidir: “Toplum tarafından düzenlenmemiş ve kontrol altına alınmamış herhangi bir güdü yoktur. Hiçbir toplum güdülerin kontrolsüz bir şekilde davranışlara dönüşmesine izin vermemiştir; cinsellik de böyledir. Çünkü kontrolsüz cinsellik toplum ve aile yapısını ciddi anlamda tehlikeye sokardı” (Gerald ve Korman, 1989, s. 16).

Wilhelm Reich cinselliğe ilişkin kuralların insanın “uygarlaşması” (Reich, 2004, s. 73) ile alakalı olduğunu, Freud ise toplumun en önemli eğitim görevlerinden birisinin cinsel güdüyü “evcilleştirmek” (Freud, 2018, s. 115, 116) olduğunu ifade ederken, cinselliğin kontrol edilmesi gerektiğini dile getirmiş olmaktadır. Tüm bu kontrol işlem ve süreçleri ise mahremiyet anlayış ve uygulamalarını inşa etmektedir.

Tüm bunların yanı sıra mahremiyet ile ilgili hususlardan birisi ve hatta en temel olanı ise mahremiyetin “başkalarının varlığı” ile ilgili olmasıdır. Mahremiyet “başkalarını” gerektirmektedir. Bireyin tek başına olduğu durumda mahremiyetten bahsedilemez. Mahremiyetin olabilmesi için bireyin topluluk içerisinde bulunması, başkalarıyla bir arada olması gerekmektedir. Bu açıdan en genel hâliyle üç tip mahremiyetten bahsedilebilir. Birincisi, bireyin fiziksel çevresinin muhafazasını içeren “mekânsal mahremiyet”, ikincisi bireyin haksız ve zarar verici müdahalelere karşı korunması olarak “bireysel mahremiyet”, üçüncüsü ise özel nitelikli verilerin toplanma/saklanma/işlenme ve dağıtımının kontrolünün bireylere ait olması anlamında “bilgi mahremiyeti”dir (Fischer ve Hubner, 2000, s. 89; Rosenberg, 1992, s.197-198).

Mahremiyetin Dönüşümü

Geleneksel toplumlardaki birey tüm hayatını, organik açıdan parçası olduğu cemaat yapıları içerisinde geçirir. En temel cemaat yapısı olan aileye doğan birey, daha sonra akraba, komşuluk (mahalle/köy) gibi cemaatler içerisinde yaşamını sürdürür. Bunlar bireyin mahremiyet sınırlarını belirleyen ve titiz bir şekilde korunmasına katkı sağlayan yapılardır. Birey bu yapılar içerisinde hiçbir şekilde yalnız/tek değildir. Hem her an üzerinde cemaatin sıkı kontrolünü hisseder hem de cemaatin tesis ettiği güveni yaşar. Başta mahremiyet olmak üzere herhangi bir konuda saldırıya/tacize maruz kaldığında önünde/yanında/arkasında cemaatini bulur. Oysa günümüzde her şey değişmiş durumda. Modern toplumda birey geleneksel cemaatin parçası olmaktan büyük oranda uzaklaşmış bulunuyor. Elbette ki en önemli cemaat yapısı olarak aile hâlâ var; fakat aile eskisi kadar kuşatıcı değil. Geleneksel zamanlarda olmayan modern dönemlerin bir “cemaati” (Anderson, 1993) olarak ulus inşa edilmiş durumda, fakat ulus ise ulus-devlet üzerinden daha çok ve hatta sadece kendi egemenliğini ve sürekliliğini temin çabası içerisinde. Ulus-devlet, başta mahremiyet olmak üzere bireyin mağduriyetine yol açan durumları daha çok şekilden öteye gitmeyen yasalarla kontrol etmeye çalışıyor. Bu yasalar ise hiçbir şekilde gerçek/organik cemaat yapıları kadar kuşatıcı ve güçlü olamıyor; çünkü cemaatin “içsel” kuşatıcılığına karşılık, “dışsal” bir etkiye sahip.

Geleneksel toplumda birey cemaatin organik bir parçası iken, modern toplumda çoğu bağlarını çözmüş ve atomize olmuş durumda. Dolayısıyla özellikle mahremiyet konusunda büyük oranda yalnız kalmış bulunuyor. Mahremiyeti ile baş başa kalmış olmasına karşılık, mahremiyetini koruyacak ve sürdürecektir irade ve güç açısından kendisini son derece güçsüz hissediyor. Geleneksel yapıda mahremiyetine yönelik bir tacizi kendisinden önce cemaati karşılayıp engel olurken, modern birey kendisini her türlü tacizden korumak durumunda; üstelik büyük oranda yapayalnız. Artık aile, akraba, mahalle, köy, lonca, birincil arkadaş grupları ya hiç yok ya da büyük oranda biçimsel olarak varlar. Modern toplumdaki birey, büyük oranda şekli olarak devam eden aile, akraba, komşuluk gibi geleneksel cemaat yapılarının mensuplarıyla son derece sığ ve şekli ilişkilerini sürdürürken, büyük oranda yalnızlığına kapanmış durumda.

Mahremiyet, geleneksel toplumda cemaat tarafından bireyin dışında oluşturulurken, modern toplumda mahremiyeti birey içeriden kendisi oluşturuyor ve koruma mücadelesini de tek başına sürdürüyor. Güçsüz olduğunu hissettikçe geri adım atıp mahremiyet sınırını daha içeriye doğru çekiyor. Mahremiyet konusunda modern bireyin içe doğru büzülme gibi bir refleksi oluşmuş bulunuyor. Buna da içinde bulunduğu nesnel şartlar zorluyor. Çünkü modern birey yüzbinlerce, milyonlarca birey ile birlikte yaşıyor, ama yapayalnız. Kendisini, her şeyini dönüştürmeye yönelmiş kitle iletişim araçlarının, kültür endüstrisi sektörünün güçsüz bir nesnesi olarak algılıyor. Direnci kaybolmuş durumda. Varlığını sürdürebilmeyi, sınırlarını terk edip içe kapanmada görüyor. Böylelikle bireyin mahremiyet alanı daraldıkça daralıyor. Geleneksel cemaat yapısı içerisinde cemaatin güçlü kontrolü karşısında birey kendisini “baskı altında” hissediyor olabilir; fakat son derece güçlü bir güven duygusuna sahipti. Modern toplumda ise kendisini baskı altına hissetmemesine daha doğrusu “serbest/özgür” hissetmesine rağmen güven duygusu son derece azalmış bulunuyor. Toplumsal hayatın içerisinde tek başına olmanın verdiği güven kaybı ile mahremiyetinin alanını daralttıkça, kendisini daha edilgen, çaresiz ve zayıf hissediyor. Kendisine olan saygısı yaralanıyor; “çıplaklık” hissi güçlendikçe güçleniyor. Böyle olduğu için de rüyalarında sıklıkla kendisini istemediği konumlarda görüyor; örneğin kalabalığın ortasında “çıplak” bir hâlde.

Modern zamanlarla birlikte mahremiyet anlayış ve sınırı sadece birey açısından değişikliğe uğramadı. Toplumsal kurumlar açısından da önemli değişiklikler yaşandı ve yaşanmaya devam ediyor. Modern zamanlarla birlikte eve ve aileye ait olanlar mahrem alanı içerisinde yer alıyor; eve ve aileye ait olmayanlar ise mahrem alanının dışını (kamusal alanı) teşkil ediyordu. Mesleki faaliyetler ise kamuya değil, aileye aitti. Dolayısıyla mesleki

faaliyetler büyük oranda mahrem alan içerisinde yürütülüyordu. Mal mübadelesinin ve emeğin alanı tıpkı ev gibi mahrem alan olarak konumlandırılmıştı. Zamanla bu iki alanın yapıları birbirine zıt şekilde gelişme gösterdiler ve ev mahremliğini sürdürürken, çalışma hayatı daha kamusal hâle geldi (Habermas, 2005, s. 270).

Gözetim, bugünün dünyasında egemen olan modern zihniyetin ve yaşamın en önemli olgularından birisi olarak anlam kazanmaktadır. Özellikle büyük kentlerde kamusal alanları denetleyen kameralar, modern bireyin tepki vermediği ve hatta gerekli bulduğu bir durum olarak işlev görmektedir. Bu “normalleştirmede” en önemli gerekçe “güvenlik”tir. Modern bireyin kendisini güvenlikte hissetmemesi, güvenlik arayışını sınırsız hale getirmekte ve modern ulus devletinin denetleme mekanizması olan gözetlemeye rıza göstermesine yol açmaktadır. Lyon ve Bauaman’ın dikkat çektiği üzere, bugünün büyük kentlerinde güvenlik gerekçesiyle kullanılan sayısız denecek kadar çok kamera sayesinde tüm kamusal alan, büyük bir panoptikona dönüşebilmektedir (Lyon ve Bauman, 2013, s. 9-12). Öte yandan büyük şirketler ve özellikle de internet ağı üzerinde faaliyet yürüten veya internet kullanımını yaygın şekilde gerçekleştiren şirketler, kullanıcılara ait verileri toplamaktalar. Üstelik bu şirketler, başta sosyal medya siteleri olmak üzere, kullanıcıların rıza göstererek bizzat kendi istek ve girişimleriyle paylaştıkları içerikleri depolamaktalar (Lyon ve Bauman, 2013, s. 21). Dolayısıyla bireyler açısından burada da bir rıza durumundan bahsedilebilir. Bu bağlamda örnek olarak, Google şirketi Android işletim sistemi kullanan akıllı telefonların da yaygınlaşması ile birlikte, kullanıcılarının kimlerle irtibat hâlinde olduğunu, hangi konuyu araştırdığını, düşünsel ve siyasi duruşunu, hastalık geçmişi ve ilaç kullanımlarını, akıllı cihazların konum özelliği sayesinde hangi saatte nerede bulunup, nerede ne kadar vakit geçirdiğini bilmektedir. Dijital teknolojiler henüz gelişmemişken yalnızca magazin ve siyaset dünyasından kişilerin yaşamı kamusal alanda kendisine yer bulmaktaydı. Günümüzde ise kullanıcılar Facebook’ta “yayınla” diyerek kendileriyle ilgili içerikleri kamusallaştırabilmektedir (Assange, 2013, s. 51-52).

Zeldin, konuya ilişkin önemli çalışmasında, mahremiyetteki dönüşümü dikkat çekici bir perspektiften yorumlamıştır. Ona göre modern tüketim toplumunun, mahremiyetle ilişkisinde yolunu şaşırmasına, kendine kılavuz seçtiği iki mit neden olmuştur. Bunlardan birincisi, bireysel dünyaya ait günahların kamusal dünyada zenginliği hazırladığı düşüncesidir. İkinci mit ise, nesnelerin vitrinde sergilenmesinin, sahip olmaya yönelik bütün arzuları uyandıracığı anlayışıdır. Birinci mit, kamusal alanı renklendiren öykülerle

mahremiyetin tekilliğinin yitirilmesine, ikincisi mit ise mahrem arzuların özel alanlarda dizginlenemeyip kamusal alanlarda doyurulmasına yol açmıştır (Zeldin, 2014, s. 288).

Anthony Giddens'a göre mahremiyetin dönüşümü hem psikişik hem de toplumsal değişim yönünde baskı yapmaktadır. Ayrıca bu değişim alttan başlayarak daha kamusal alanlara sirayet edebilmektedir. Mahremiyetin dönüşümü öncelikle "seks ve cinsiyet" alanlarında gerçekleşmekle birlikte bu iki alanla sınırlı değildir. Mahremiyetin dönüşümünü en rahat gözlemleyebileceğimiz alanların başında cinsellik konusu gelmektedir. Daha önceleri kamusal alanda tartışılması anlamsız ve kişiye özel bir mesele olarak görülen cinsellik artık kamusal alanda rahatlıkla dile getirilebilmektedir (Giddens, 1994, s. 7, 91, 167). Cinsellik konusunda erkekler evlilik dışı maceralara tarihin her döneminde rahatça atılabilirken; modern öncesi dönemlerde aynı şekilde davranmayı hiçbir koşulda düşünmeyen kadınlar, artık kendilerinin de evlilik dışı ilişkilerde bulunmamalarının gerektiğine inanmıyorlar. Ayrıca günümüzde eşcinsel evlilikler gibi mahrem konular üzerinde gereğinden fazla durularak bu konuların ifşa edilmesi, onların hayatımızdan çıkmasını değil; hayatımıza girmesini kolaylaştırmıştır. Giddens'a göre cinsellik alanındaki en önemli değişim "cinselliğin her iki cins için de soyun devamı kaygısından kopmuş" olmasıdır. Bu değişimin kaynağı ise doğum kontrolünde görülen ilerlemeler değil; "evliliğin ekonomik temellerinin çözülmesi ve demografik değişimi kapsayan dönüşümlerdir" (Pierson, 2001, s. 139). Aynı zamanda cinsellik artık gelenekten arındırılmıştır. Jean Baudrillard ise bedenin kamuya sunulan bir meta hâline gelişini şu şekilde ifade etmektedir: Bin yıllık bir püritenlik çağından sonra cinsel özgürleşme biçiminde bedenin yeniden keşfi ile bedenin etrafını saran gençlik ve sağlık kültü, erillik-dişilik saplantısı, bedenle ilgili fedakârca uygulamalar, bedeni kuşatan arzu söylemi de gün yüzüne çıkmıştır. Bütün bunlar günümüzde bireyin beden aracılığıyla kurtuluşa ereceğine işaret etmektedir (Baudrillard, 1997, s.163). Geleneksel "biz"e karşılık modern "ben" anlayışının verdiği heyecan ile insanlar, romantizmden erotizme uzanan bir süreçte özelini bir başkasıyla paylaşmaya başlamıştır. Romantizmde kişinin kendini açması, içteki hastalıklı yapıların açıkça ifade edilmesi tavsiye edilmiştir. Böylece bütün kadim kültürlerin kontrol altında tuttuğu deomanik yapı açığa çıkmıştır (Aydın, 2009, s. 64).

Mahremiyetin dönüşüm sürecinde televizyonun payı büyüktür (Esslin, 2001, s. 87). Televizyon birçok şeyi değiştirmiştir. Daha da önemlisi insanların mahremiyet anlayış ve ölçülerini değiştirmiştir. Televizyonun bu işlevinin şekillenmesinde, ünlülerin yaşamları kadar ünlü olmayan insanların yaşamlarının da sunumu önemli bir rol üstlenmiştir. Genelde "Realty Show" olarak isimlendirilen programlarda sıradan insanların yaşamları gösteri dünyasına

taşınmaktadır. Televizyon, realty show programlarıyla gizemi, gizliyi ve özeli dışlamaktadır. Klasik şöhretler yerine “sisteme uyan kişiler”e yatırım yapmaktadır. Programlar çoğu zaman kurgusal olmakla birlikte, bir gerçeklik vaadinin ardına sığınmakta ve mahremiyetler pazarlanmaktadır. Nitekim bu tarz programlarda kim mahremini daha çok açarsa o kadar ilgi çekmekte ve bir televizyon yıldızına dönüşmektedir (Arık, 2013, s. 116-118).

Televizyonun yaygınlaşması ile birlikte daha da yaygınlaşan magazin kültürü, sıklıkla mahremiyet ihlallerine yol açmıştır. 2000’li yıllarda Hollanda’dan başlayarak tüm dünyaya yayılan “Big Brother” temalı televizyon programları, televizyonda görülen mahremiyet ihlallerinin önemli bir örneğidir. Türkiye’de de 2000 yılından itibaren “Biri Bizi Gözetliyor” ismiyle yayınlanan aynı formattaki televizyon programı, geniş bir kesim tarafından tepkiyle karşılanırsa da azımsanmayacak sayıdaki seyirci kitlesi, söz konusu programı ilgiyle takip etmiştir. Altunay’a göre programa olan bu ilginin nedeni, programın toplum karşısında bir ayna görevi görmesidir. Diğer programlarda kurgusal gerçekliklere maruz kalan seyirciler, Big Brother temalı programlarda kendileri bir aynadan seyrediyor gibi hissedebilmektedirler. Çünkü bu programlarda yer alan kişiler ve olaylar, beyaz camda görünmek için fazladan hiçbir özelliğe sahip değildir. Böylelikle izleyici, kendi yansımasını beyaz camda bulmaktadır, dolayısıyla hem gözetleyen hem de gözetlenen konumuna gelmektedir (Altunay, 2003, s. 134-137). Çeşitli televizyon programları dikkate alındığında, ünlüler ya da ünlü olmak için çabalayan pek çok kimsenin özel yaşamlarını açmaya, mahrem ilişkilerini medya aracılığıyla kamuya sunmaya oldukça hevesli olduğu anlaşılmaktadır. Önceleri başkaları tarafından görülmekten tedirgin olunurken, televizyon sayesinde “millet bizi görsün bizim de adımız duyulsun” anlayışı hâkim olmaya başlamıştır.

Sosyal Medya ve Mahremiyet

Yaklaşık elli yıl önce ortaya çıkan ve gelişimini oldukça hızlı bir şekilde devam ettiren bilişim teknolojileri, mahremiyet anlayış ve uygulamalarını radikal şekilde değişikliğe uğratmıştır. Bilişim teknolojileri sayesinde Bentham’ın panoptikonu veya Orwell’in tele-ekrani daha gelişmiş haliyle bireysel ve toplumsal hayatın temel unsurları haline gelmiştir. Her türlü kişisel bilgiye ulaşmayı mümkün hale getiren ve gözetim aracı işlevi gören bilişim teknolojileri her an her yerde herkesi gözetlemektedir. Kentin tüm meydanları, sokakları, caddeleri her an izleniyor; herkesin görüntüsü kayıt altına alınıyor; yüz tanıma sistemleri ile herkesin kimliği, nerede olduğu, ne yaptığı, kiminle olduğu, nerede ne yediği ve içtiği biliniyor. Bunun yanı sıra bilgisayar ve mobil cihazları kullanan herkes, bu cihazların IP numaraları veya GPS konum servisleri sayesinde anlık olarak izlenebiliyorlar. Ayrıca

Türkiye’de 2000’lerin ilk yıllarından itibaren uygulanan Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) dahilinde vatandaş statüsüne sahip her bireye bir kimlik numarası verilmiş ve devlet dairelerindeki her türlü işlem bu numara üzerinden yapılmaktadır. Bu durum, bireye ait her türlü kişisel ve hatta ailevi bilginin merkezileşmesini ifade etmektedir. Bu ise gerek devlet gerekse bu bilgilere bir şekilde erişebilen üçüncü şahıslar ve kurumlar tarafından bireyin mahremiyetinin kolaylıkla ihlal edilebilmesine yol açabilmektedir. Mark Poster bu durumu “panoptikonun siber mekâna taşınmış, güncel bir sürümü” (Öztekin ve Öztekin, 2010, s. 535) olarak nitelemektedir. Arama motorları, sosyal medya araçları, elektronik ticaret siteleri, birbirleriyle etkileşimli olarak kullanıcıların bilgilerini edinip, saklayabilmekte ve gerekli buldukları zaman kullanabilmektedirler. İnternet sitelerinin bu uygulaması, çoğunlukla kullanıcıya daha iyi reklam ve hizmet sunmak görünümü altında gerçekleşmektedir. Fakat buna karşılık ağ üzerindeki gözetim yoluyla bireyin mahremiyeti çok kolaylıkla ihlal edilebilmektedir. Diğer yandan kimlik/kullanıcı numaraları, RFID çipleri, barkodlar ve benzeri diğer teknolojik yenilikler de yine ağ yardımıyla ve ağ üzerinden izlenebilmektedir. Bu yenilikler güvenlik amacıyla havaalanı gibi bölgelerde kullanılırken, günlük hayatta üzerinde bu çiplerin bulunduğu bir ürünü, giysiyi veya aksesuarı taşıyan bireyi gözetlemek amacıyla da kullanılabilir (Lyon ve Bauman, 2013, s. 17).

Yeni iletişim teknolojilerinin en önemli özelliklerinden birisi, iletişimi mekân ve zaman sınırlılıklarından bağımsız kılmalarıdır. Özellikle bilgisayar sistemlerinin gelişmesi ve internetin yaygınlaşması ile birlikte birey, oldukça hareketli bir kimliğe sahip olmuştur. Bir akıllı cihaza sahip olan herkes, rahatlıkla her zaman her yerde bulunabilmektedir. Bu özellikleri nedeniyle, Poster’a göre, internet sadece yeni bir iletişim teknolojisi değil, aynı zamanda ve hatta daha fazlasıyla toplumsal yeni bir mekândır ve bu mekânda iletişim teknolojisinin egemenliğinde gerçekleşen yeni iletişim ve sosyalleşme biçimleri ortaya çıkmaktadır. Görüntü, ses, yazı gibi tüm analog içeriğin dijital ortamda yeniden üretimi ile genişleyen bu yeni toplumsal mekân, aynı zamanda yeni bir kültürü de doğurmuştur (Karagülle, 2015, s. 72). Bu kültür, bir yönüyle hiçbir şeyin ve hiç kimsenin gizli kalma hakkına sahip olmadığı, her şeyin görünür olmak zorunda olduğu bir kültürdür.

Facebook’un kurucusu Mark Zuckerberg, 2010 yılında yaptığı bir konuşmada mahremiyetin artık bir norm olmadığını belirtmiş ve insanların artık kişisel bilgilerini başkalarıyla paylaşmak konusunda daha rahat olduğunu söylemiştir (Zuckerberg, 2010). Eğer Technorati’nin kurucusu ve CEO’su Dave Sifry’yi dikkate almak gerekirse, ona göre de mahremiyet ölmüştür: “Bence mahremiyet öldü. Sanki keskin bir kılıç diz hizasından hızla

geçirildi ve yara almamış görünüyorsa bile vücudunun düşmesi an meselesi” (Niedzwiecki, 2010, s. 265). Lyon ve Bauman’a göre (2013), mahremiyet hakkımızı kendi rızamızla katlettiyoruz. Ya da belki sadece, bize sunulan harikalar karşılığında ödenecek bir bedel olarak mahremiyet kaybına rıza gösteriyoruz. Mahremiyetin gereği olan “örtmek” hızla terk edilirken, “alenileştirmek” ise yaygınlaşmaktadır. Bu durum, bedenden hatıralara, bireysel ilişkilerden duygu ve düşüncelere varıncaya kadar böyledir.

Facebook’la katkıda bulunan Mark Zuckerberg ve takipçilerine göre mahremiyetin modası geçmiştir. Hatta dünyanın pek çok ülkesinde mahremiyet günahkârlara, suçlulara veya sapkınlara ait bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Google CEO’su Eric Schmidt’in “saklayacak bir şeyiniz varsa paylaşmayın” (Uçkan, 2010) sözü, mahremiyeti anomali olarak gören bakış açısını özetlemektedir. Artık günümüzde birey görüldüğü kadar vardır, bu görünürlük sanal bir görünürlüktür ve artık günümüz dünyasında gerçek görünürlükten çok daha sözü geçen bir görünürlüktür. Mahremiyetin dönüşümünde “teşhir, deşifre ve seyircilik” sözcükleri merkezi konumda yer almaktadırlar. Sözlük anlamıyla “teşhir: gösterme, sergileme, herkese duyurma; deşifre: mahiyeti çözmeye, keşfetme; seyircilik ise izleme hâlinde olma” (Doğan, 1996) demektir. Bu sözcüklere mahremiyet açısından yaklaşıldığında özne-nesne ilişkisi karışmaktadır. Teşhirde birey kendi mahremiyetini sergilerken deşifrede ise başkalarının gizemi açığa çıkarılmaktadır. Seyircilik ise öznenin başkalarının mahremini izlemesidir.

Sosyal medya, Goffman’ın “kişisel vitrin” (Goffman, 2009, s. 34, 35) olarak tanımladığı şeye tekabül etmektedir. Bu kişisel vitrinde birey; cinsiyetini, yaşını, tahsilini, görünüşünü, beden dilini sunmaktadır ve yapısı itibariyle sosyal medyada bütün bunlar manipülasyona açık durumlar hâline gelmektedir. Yine yapısı itibariyle sosyal medya, Goffman’ın “maskelerin çıkarıldığı alan” olarak tanımladığı sahne arkasını değil; aksine en güzel fotoğrafların seçilerek paylaşıldığı, en güzel sözlerin yazıldığı, bir imaj çalışmasının ürünü olan profillerin sunulduğu “sahne önü” olarak görülmektedir (Sütlüoğlu, 2015, s. 127). Dolayısıyla birey, sahnedeki performansı sonucu daha fazla beğeni almak için izleyicilerini memnun edecek içerikler sunmaktadır. İzlenmek, internette en fazla önem verilen şeylerden birisidir: Blogunuz kaç kere ziyaret edilmiş, Facebook’taki fotoğrafınızı kaç kişi “beğen”miş, Twitter’da kaç tane “takipçi”niz varmış, kaç kişi tweet’inizi retweet etmiş? Günümüzde bireylerin siber uzamla ilgili en önemsedığı sorular bunlar ve benzerleridir.

Her şeyin kayıt altına alındığı ve kitle iletişim araçlarında anında yayınlanabildiği günümüzde, neyin mahrem ve neyin kamusal olduğu konusu da belirsizlik kazanmaktadır.

Eskiden açığa vurulmayan her şey gizli kabul edilirken, günümüzde gizlemek için özellikle çaba harcanmayan her şey kamusal olarak tanımlanabilmektedir. Bireylerin bazıları camekânda yaşamayı kabullenmiştir ve sosyal ağlardan bireyleri izleyenler ne kadar “röntgenci” ise kendilerini açık edenler de o kadar “teşhirci”dir. “Kapitalist örgütlenme, insanların hem arzulayan nesnelere hem de arzu nesnelere olmalarını gerektirir” (Rojek, 2003, s. 17). Mahremiyeti izlenir kılan insan, başkalarının kendisi ile ilgili yorum yapmasını sağladığında birey olduğunun bilincine varmaktadır. Kişinin kendini var etmek için, görünür kılma ve göstermeye olan yatkınlığını Niedzviecki (2010) “dikizleme kültürü” diye adlandırıyor, bunun miladını 2008 yılı olarak belirliyor ve şöyle tanımlıyor: “Dikizleme kültürü bir realite şovdur; YouTube, Twitter, Flickr, MySpace ve Facebook’tur. Bloglar, chat odaları, amatör porno siteleri, kendisini Jedi Şövalyesi sanan şişman bir çocuğun virüs gibi yayılan videosu, eski sevgilisiyle sevişen sarhoş arkadaşınızın cep telefonu ile çekilen fotoğrafları –elbette hemen çevrimiçi paylaşılır- ve sivil denetimdir. Dikizlemek Web 2.0’in belkemiği, kurumsal ve siyasi veritabanlarının lokomotifidir. Pornografi için derler ya: Görmeden bilemezsiniz! İşte şimdi görüyorsunuz; her an, her gün, her yerde” (Niedzviecki, 2010, s. 8).

Dikizleme kültürü, “insanlığını yitirmiş insanlık” problemine bulunmuş çarpık bir çözümdür (Niedzviecki, 2010, s. 38). Yeni çağda bu kavramların amacı “hayatın her anını bir şekilde kayıt altına almaktır. Çünkü ilerde neyi başa sararak yeniden izlenilmek isteneceği önceden kestirilemez. Gelişen teknoloji izlemeye hizmet eden bir sürü servis sunmaktadır. İzlemek en yakınlarımıza dahi olan güveni azaltmakta güvensizlik ise daha çok izlemeyi teşvik etmektedir. Bu dikizleme kültüründe mahremiyet, tıpkı ünlüler gibi seyirci kitle için yaşama arzusunda erimektedir. Diğer insanların her şeyini görme isteğimize karşılık bizim her şeyimizin görünmesini istiyoruz. Bizi kendimizi teşhir etmek konusunda cesaretlendiren şey, tuhaf bir biçimde gözlem altında tutulmaya da alıştırmaktadır” (Niedzviecki, 2010, s. 24-27). Modern dünyada mahremiyeti dikizlenmesi gereken bir nesneye dönüştüren iki önemli sebep vardır. Bunlardan ilki “ruhun başka bir ruha ulaşma ve hayatın anlamını paylaşma çabası, diğeri ise popüler kültürün bize dikte ettiği ilgi çekme ve farkına varılma arzudur” (Niedzviecki, 2010, s. 42).

Mahremiyet, gözetim ve denetimin kabullenildiği, teşhirciliğin normalleştiği bir yapının içinde yeniden tanımlanmaktadır. Bauman’a göre toplumun gözetlenmekten haz alması, iktidarın istemesine gerek kalmaksızın kendisinin gözetlenmeyi istemesi toplumun iktidara teslimiyeti anlamına gelir. Panoptikon insanları seyredilebilecekleri bir duruma zorla

getirir. Synoptikonun ise baskıya ihtiyacı yoktur insanları seyretsinler diye kışkırtır (Bentham, Pease, Werret, 2008, s. 122). Kullanıcılar sosyal medyada gözetlenmek ve gözetlemek için yer alırlar. Yapılan paylaşımların beğeni alması, yorum yapılması, retweet edilmesi ya da favorilere eklenmesi kullanıcıyı memnun eder, görünür olduğunu ve onaylandığını hissettirir, yani gözetleniyor olmak mikro düzey gözetlemede arzu edilen bir şeydir. Aksine gözetlenmiyor olmak, Facebook'ta arkadaş, Twitter'da takipçi sayısının az olması, kullanıcıları mutsuz eder. Kullanıcıların birbirlerini gözetliyor oluşu "simetrik gözetleme" durumunu ortaya koymaktadır. Yani her gözetleyen aynı zamanda gözetlenen, her gözetlenen ise aynı zamanda gözetleyendir. "Bakanın bakanda aradığı, bakıldığını görmektir" (Kocabıyık, 2006, s. 151) sözü sosyal ağlardaki gözetlenme arzusunu ortaya koyar niteliktedir. Sosyal ağlarda var olabilmek mahremiyeti teslim etmeye, teşhire ve röntgencilğe dayanabilmektedir. Her teşhirci aynı zamanda bir röntgenci, her röntgenci bir teşhircidir. Reel hayattan farklı olarak görünür olmak değil, görünmez olmak rahatsız etmektedir. Teşhir edenin izleyeni ne kadar çoksa başarıya ulaşmış hissetmektedir kendisini. Teşhirciler, röntgenci sayıları için birbirleriyle yarışıyorlar, röntgenci sayıları ticarileştirilerek teşhircilere satıyorlar. Röntgenciler aynı zamanda teşhirci olduğu için röntgenciler de satılmış olmaktadır. Artık teşhirci de röntgenci de meşru bir hâl almıştır (Şener, 2015, s. 214).

"Alan yazında mahremiyet hâlâ benliğin inşası ve bireysel özgürlüğün korunması açısından önemli bulunsa da yaşanan teknolojik ve toplumsal gelişmelerin bir sonucu olarak mahremiyet, korunması ve muhafaza edilmesi gereken bir değer olarak değil, şöhret ve bilinirlik karşısında kolayca verilebilecek bir bedel olarak görülebilmektedir. Bunun somut kanıtı, eskiden istihbaratçıların büyük emekler vererek elde edebildikleri bilgilerin, bugün bireyin sosyal medya hesabında, hem de kendisi tarafından kolaylıkla paylaşılabilir olmasıdır" (Şişman, 2016, s. 20-23). Bireyler siber uzama bazen maskeli bazen ise makyajlı yüzlerle katılıyorlar. Maskeli ve makyajlı yüz arasında fark vardır. Maske yüzü ve kimliği tamamen örterken, makyaj bireyin kusurlarını örtmeye ve daha dikkat çekici olmasına yarar. Fakat her ikisi de kendine yabancılaşmış, kendisi olmayan bir yüz, bir kimliktir (Şener, 2015, s. 203). Siber uzamda yer alan yüz tenseldir, bakış da bakılış da tenseldir, tinsel bakışa yer yoktur. Tinsel bakış siber uzamın evreninde kendine yer bulamaz. Dolayısıyla bireyler siber uzamda oluşturdukları profillerini tinsel bakış için hazırlarlar. Gözetleyenlerine sunmak istediklerini makyajlı ve maskeli yüzleriyle gösterirler. Sosyal ağlardaki arzu bir nevi şöhret olma arzusudur ve "şöhretlerin oluşturdukları topluma sunulan yüz, kendilerine ait değildir; çünkü ancak toplum tarafından onaylandığı sürece geçerlidir" (Rojek, 2003, s. 22).

Sonuç

Mahremiyetin bireysel temelini doğuştan gelen “utanma” duygusu oluşturur. Utanma duygusunun nasıl işlediğini anlamak için “çıplaklık” duygu ve anlayışı önemli bir örnektir. “Utanma” ve dolayısıyla mahremiyet bağlamında “çıplak” olma hali sadece vücut ile değil, aynı zamanda duygu, düşünce ve hatıralarla da ilgilidir. Çünkü insan sadece vücudunun “çıplaklığından” utanmaz, aynı zamanda kendisine sakladığı ve başkaları tarafından hiçbir şekilde bilinmesini istemediği duygularının ve hatıralarının alenileşmesinden de utanır. Zira alenileşmek bir “çıplaklık” hâlidir. Bu sebeple her birey, “çıplak” hâle gelmesini önlemek için başkaları tarafından bilinmesini istemediği duygu ve hatıralarının üstünü titiz bir şekilde “örter”. Bu, geçmişin tüm zamanlarında yaklaşık böyle idi. Fakat bugün hemen her şeyde olduğu gibi, bu da değişti. Geleneksel toplumda cemaatin organik bir parçası olan, cemaati tarafından hem desteklenen hem de kontrol edilen bireyin toplumuyla olan bağlarının birçoğu çözüldü. Artık toplumunun içinde tek başına. Yalnız ve dolayısıyla güçsüz olduğu hissine sahip modern birey, özeline yönelik girişimler karşısında geri adım atıp mahremiyet sınırını daha içeriye doğru çekmeyi temel bir tutum olarak kabullenmiş bulunuyor. Bu ise mahremiyet anlayış ve uygulamalarını büyük oranda değiştirdi.

Mahremiyete ilişkin algıların ve fikirlerin değişmesinde teknolojik ve bilimsel gelişmeler önemli bir paya sahip. Örneğin eskiden konut mahremiyeti kapı deliğinden bakarak ihlal edilirken, günümüzde fotoğraf makinesi, gizli kamera, ses kayıt cihazı gibi teknolojik araçlar konut mahremiyetinin ihlaline neden olabilmektedir. Yine eski zamanlarda haberleşme mahremiyetini ihlal etmenin yolu, mektupların açılıp okunması şeklinde gerçekleşirken, günümüzde telefon dinleme, elektronik posta veya sosyal medya hesabının ele geçirilmesi gibi yollarla mahremiyet ihlali gerçekleştirilebilmektedir. Birey, bugünün dünyasında, her haliyle ve her yerde kolaylıkla gözetlenebilir oldu. Tüm yeryüzü panoptik bir niteliğe evrildi. Hatta öyle ki bizzat bireyin hatırlayamadığı durum ve eylemleri, devletler, şirketler veya suç örgütleri tarafından bilinir oldu. Örneğin telefonsuz, internetsiz, kredi kartsız bir yaşam düşünülmemeyeceğine veya istense de gerçekleştirilemeyeceğine göre, herkes panoptikon evreninin gönüllü veya gönülsüz “mahkûmu” olup çıktı.

Her ne kadar bilişim teknolojileri üzerinden gözetleme, bireyin mahremiyetine yönelik bir müdahale olarak anlaşılıyor ve bunun yasallığı/ahlâkiliği önemli bir tartışma konusu olarak sıklıkla gündeme geliyorsa da günümüzde durum çok daha farklı yönlerde ve boyutlara evrilmiş durumdadır. Bireyler, kendi bilgi ve tercihi söz konusu olmadan gerçekleşen gözetlemelere itiraz ederken, bugün itibarıyla bireyler kendi mahremiyetlerini bilerek ve

isteyerek alenileştirip herkesin gözetim ve ilgisine sunmakta sakınca bulmaz oldular. Sosyal medya, mahremiyetin büyük oranda bittiği mecra oldu. Kullanıcılar bizzat kendi istek ve girişimleriyle her türlü kişisel bilgilerini, görünümelerini, duygu ve düşüncelerini kamuya açık hale getiriyorlar. Hatta daha da önemlisi, daha çok “gözetlenebilmenin” çabasını yürütüyorlar. Adeta panoptik cezaevinin mahkûmu olmanın çabası yürütülüyor; mahkûm olmayı beceremeyenler kendilerini dışlanmış ve çaresiz hissediyorlar. Yeni iletişim teknolojileri ile birlikte birey bu teşhircilik kültüründe sadece edilgen bir figür olmaktan çıkıp, kendi mahrem alanını başkalarına sergileyen bir aktör hâline geldi. Bu nedenle artık kamusal ve özel alanın sınırları büyük oranda silikleşti ve özel alana ait olanlar, kamusal alanda yaygın bir şekilde yer edinmeye başladı. Sonuç itibarıyla; mahremiyet anlayışında büyük değişim, kitle iletişim araçlarının devreye girmesiyle yaşanmaya başlandı; sosyal medya ile zirvesine çıktı ve böylelikle mahremiyet büyük oranda tüketildi.

Kaynakça

- Altunay, A. (2003). Biri bizi gözetliyor programı ve elektronik gözetim. *Kurgu Dergisi*, 20, 133-141.
- Anderson, B. (1993). *Hayali cemaatler*. (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1983)
- Arık, E. (2013). Sosyal medyada mahremiyet görünüşleri. A. Büyükaslan ve A. M. Kınık (Der.), *Sosyal medya araştırmaları-1* içinde (s.47-69), Konya: Çizgi Kitapevi.
- Assange, J. (2013). *Şifrepunk*. (A. D. Temiz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2012).
- Aydın, M. (2009). Mahremiyet ve örtünmenin dönüşümü. *EskiYeni Dergisi*, 12, 61-67.
- Aydoğan, F. (2004). *Düşlerimizi Artık televizyon kuruyor: medya ve popüler kültür üzerine yazılar*. İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim toplumu*. (H. Deliçaylı, F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1970).
- Bentham, J., Pease, W. ve Werret, S. (2008). *Panoptikon gözüün iktidarı*. (B. Çoban, Z. Özarslan, Der.). İstanbul: Su Yayınevi.
- Berkup, S. B: (2015). *Sosyal ağlarda bireysel mahremiyet paylaşımı: X ve Y kuşakları arasında karşılaştırmalı bir analiz*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.
- Çağan, K. (2003). *Popüler kültür ve sanat*. Ankara: Altınküre Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2007). *Türkçe sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Devellioğlu. (1982). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitapevi.
- Doğan, M. (1996). *Büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Duerr, H. P. (1999). *Uygarlaşma sürecinin miti: çıplaklık ve utanç*. (T. Onur, Çev.). Ankara: Dost Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1978).
- Esslin, M. (2001). *Televizyon çağı- tv beyaz camın arkası*. (M. Çiftkaya, Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1981).
- Fischer. S. ve Hubner, M. (2000). Privacy and security at risk in the global information society, T. Douglas, B. D. Loader (Ed.), *Cybercrime: Law enforcement, security and surveillance in the information age* içinde (s.45-63). London: Routhledge.
- Freud, S. (2018). *Psikopatoloji üzerine*. (S. Budak, Çev.). İstanbul: Öteki Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1910).

- Gerald, R. L. ve Korman, S. K. (1989). *The family in social context*. Oxford: Oxford University Press.
- Giddens, A. (1994). *Mahremiyetin dönüşümü- modern toplumlarda cinsellik, aşk ve erotizm*. (İ. Şahin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1992).
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları*, (E. Kuşdil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1990).
- Goffman, E. (2009). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*, (B. Cezar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1956).
- Habermas, J. (2005). *Kamusal yaşamın yapısal dönüşümü*. (T. Bora, M. Sancar, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1962).
- Karagülle, A. E. (2015). *Günümüzde değişen mahremiyet algısının sosyal ağlar bağlamında incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Kocabıyık, E. (2006). *Aynadaki Narkissos*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Lyon, D. ve Bauman, Z. (2013). *Akışkan gözetim*. (E. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2012).
- Mahremiyet (2005) *Kubbealtı, misalli büyük Türkçe sözlük içinde*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Mahremiyet (2008). *Türk Dil Kurumu Türkçe sözlük içinde*. Ankara. Türk Dil Kurumu.
- Niedzwiecki, H. (2010). *Dikizleme günlüğü*. (G. Gündüç, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2008).
- Özon, M. N. (1971). *Osmanlıca Türkçe sözlük*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özsunay, E. (1974). *Gerçek kişilerin hukuki durumu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Öztekin, H. ve Öztekin, A. (2010). Modernleşme-mahremiyet ilişkisi ve siber mekânda mahremiyetin aleniye dönüşmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy*. 5 (4). (526-540).
- Pierson, C. (2001). *Anthony Giddens'la söyleşiler: modernliği anlamlandırmak*. (S. Uyurkulak, M. Sağlam, Çev.), Bursa: Alfa Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2000).

- Postman, N. (1994). *Televizyon: öldüren eğlence*. (O. Akınbay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1992).
- Reich, W. (2004). *Gençliğin cinsel eğitimi*. (E. Yıldız, Çev.). İstanbul: Gölge Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1942).
- Rojek, C. (2003). *Şöhret*. (S. K. Akbaş, K. Kızıltuğ, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2001).
- Rosenberg, R. S. (1992). *The social impact of computers*. London: Academic Press
- Sütlüoğlu, T. (2015). Sosyal paylaşım ağlarında gençlerin sosyalleşme ve kimlik inşası süreçleri: Facebook örneği. *Folklor/Edebiyat*, 21(83), 125-145.
- Şener, N. K. (2015). *Dijital medya teknolojilerinin tekno-sosyoloji bağlamında incelenmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Şişman, Ş. (2016). Yeni medya yeni ilmihal. *Nihayet Dergisi*, 14, 20-23.
- Uçkan, Ö. (2010). *Mahremiyet ve sosyal medya*. <https://www.bthaber.com/mahremiyet-ve-sosyal-medya/>
- Vatandaş, C. (2019). *Modern çöküş*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Yavuz, H. (2003). *Söz'ün gücü*. İstanbul: Dünya Yayınları.
- Yılmaz, S. (2011) Her iletişim bir mahremiyet ihlalidir ve her mahremiyet ihlalinin bir haber değeri vardır. H. Çetinkaya, N. Kete, C. Aslan, S. Yılmaz, K. E. Duman, S. K. Güven-Ş. Uluocak (Ed.), *Medya mahrem içinde* (s. 56-74). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Zeldin, T. (2014). *İnsanlığın mahrem tarihi*. (E. Özsayar, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1994).
- Zuckerberg, M. (2010). *Facebook-privacy*. <https://www.theguardian.com/technology/2010/jan/11/facebook-privac>